

גבי אלדור

רקדנים: נירה פז, צבי
גוטהיינר, דוד דביר
Dancers: Nira Paz,
Zwi Gotheiner,
David Dvir

תקווה מתוך האין

”עמי ים - עמי יער”

מחול והשירה והזימרה
והתיאטרון והציור
והמוסיקה והטקסט

נעים כמו גרמי שמים אך במסלולים
לא קבועים, נפגשים ונפרדים וחיים
כברת דרך ביחד וכאשר נראה שהם
בלתי נפרדים, שאין ריקוד ללא
מוסיקה למשל, או ללא סיפור, הנה
אז לפתע היפרדות, והקהל נעור
מתרדמתו הנעימה ודבר מה מדרוך
את מנוחתו ושוב יש רוגז ותמיהה
וקשב שבה בעקבותיהם.

בתיאטרון היווני, שירה היתה
כתובה עם "הוראות תנועה"
והדגשה גופנית לביצוע על ידי
השחקנים. ריקודי עם היו בלתי
נפרדים מן השירים - מוסיקה
ומילים. הבמה היתה ריקה
מתפאורה או מלאה עד גדותיה
בציורים ובתפאורות. המחול
הקלאסי ידע עלילות וריקודים
מופשטים, המחול הפוסט-מודרני
השתמש בטקסט כב"הוראות
הפעלה" וכמישור התייחסות נוסף,
מתייחס לעצמו או מפליג בסיפורים
שאינם להם קשר לנעשה על הבמה.
טקסט יכול להיות בסיס למחול או
השראה, מה"סילפידי" שנוצר
לטקסט של היינריך היינה עד
ל"העלבת הקהל" של פטר הנדקה
ב"יורוס של אוהד נהרין".

בשנים האחרונות, אחרי שנות אלם
רבות של המחול המודרני, חזר
הדיבור אל הבמה, ואין כמעט מופע
שאינו בו דיבור, לטוב ולרע. נהרין
פתח את "אנאפאזה" בטקסט שכונן
אל הקהל, ורמי באר קריין את
קוהלת באנגלית ב"זיכרון דברים".
אצל רות זיו אייל השמענו קולות
וחלקי מילים, וביל טי גיונס דיבר
ללא הפסקה במופע יחיד שהעלה
לפני שנים בפסטיבל ישראל.
עלום, חבוי או נזעק, הטקסט שם -
אפילו בצורת התרגום הפנימי
שהצופה מדווה לעצמו בזמן המחול,
אפילו בצורת אסוציאציות רגשיות
או חזותיות.

בשנות ה-70 יצר ג'ון קרנקו,
כוריאוגרף ממוצא דרום אפריקאי,
שעבד עם בלט שטוטגארט - את

אחת העבודות המעניינות של להקת בת-שבע.
"עמי ים - עמי יער" הוא מחרוזת של שירים,
מאורי צבי גרינברג ששירו הוא גם הכותרת
של המחרוזת, עד התנייד, ביאליק ונתן זך.
בצעד אמיץ, שהרי אינו מבני המקום ואינו
דובר עברית, בחר את השירים ואת הליווי
המוסיקלי ויצר סוויטה של ריקודים.

המחול מתחיל ב"אל ערימת הגוויות בשלג"
של אצ"ג. זהו שיר מצמרר שקולה של חנה
מרון, השחקנית הקוראת את כל השירים,
מוסיף לו עוצמה שקשה לעמוד בפניה. במין
ניגון, כמעט כמו תפילה, היא אומרת את
הטקסט המתאר את הוצאתו להורג של אבי
המשורר.

אין כמעט דרך להביא אל הבמה את זוועות
השואה, ואין כמעט דרך להימלט מפני מה
ששאל פרידלנדר כינה "קייטש ומוות". אך ג'ון
קרנקו, הזר, הצליח להימלט מהמלכודת ויצר

"עמי ים - עמי יער" מאת ג'ון
קרנקו בביצוע נירה פז ורקדני
להקת בת-שבע, צילום: מולה
הרמתי

"Song of My People" by
John Cranko, Nira Paz
and Batsheva Dance
Company, photo: Mula
Haramati

ריקוד מינימליסטי וצנוע לטקסט האדיר הזה, שעיקרו בעצם מין הדגמה מינורית וצמצומה לפעולות חסרות היבט רגשי. אחד אחרי השני מתקדמים השחקנים מפינת הבמה הימנית באלכסון, ובכל "תחנה" הם מבצעים פעולה שעל פניה נראית פשוטה ולא מכאיבה - שומטים את הראש, מסירים נעליים, מכנסיים, חולצה, מסמנים מין איבוד משקל כאילו ספגו חבטה, ונופלים אפרקדן על הבמה. השורה מתקדמת בקאנון, כאשר כל רקדן נוסף חוזר על אותן תנועות. לקראת סוף השיר נותרות על הבמה ערימות קטנות של בגדים וערימה של רקדנים המוטלים זה על גבי זה.

העוצמה של הקטע הזה נובעת מן הטקסט ומקולה של מרון, מן הידיעה שלנו המוקדמת על מהות הדבר ומן החיבור המאוד מעודן ופשוט של הריקוד. עלי להודות שכאשר ראיתי לראשונה את המחול, לפני שנים, צרמה לי העובדה שנערים יפי תואר מתפשטים על הבמה, בעוד שמדובר באב זקן שלא "העז להביט בעריית בשרו", אלא ברדתו לבית המרחץ. העירום שלו בשלג, עירום פגיע, שהוא גם פגיעה בציפור נפשו של היהודי המאמין וגם הפגיעה הפיזית הברוטלית, הוא היפוכה של האפוליות הלא יהודית, זו של ה"יהודי החדש", המתפשטת על הבמה בתימונת העירום של חיה מפוארת. זו נקודה לא פתירה. ניתן עם זאת למצוא חיוב גם במתח הנוסף שבין הטקסט והמחול - אולי החוסן של הרקדנים הוא עוד פיתול בתהליך האמנותי שמתחיל בזוועה אמיתית, שתיאורה המילולי הוא כבר מלאכת מחשבת.

המחול השני מתחבר אל הראשון כאשר קבוצת רקדניות יוצאת מאותה פינה, בעומק הבמה, הן יוצרות מעגל ונעות בסיבובים בשילובי זרועות מורמות. השיר הוא "לילה דומם" של טוביה ריבנר, והוא ציור שיש בו מידה של פיוס או נחמה - "עוד זורעים כוכבים את אורם/ עוד חוזרים בני אדם משדות רחוקים וידם נקייה עוד מדם.../...והצל על מפתן הוא צילו של אילן..."

הנערות מתקדמות בסיבובים רכים עם תנופות רגל גבוהות, הן מתקרבות אל ערימת הגברים, ורקדות סביבה ונשכבות בעיגול סביבם, זרועותיהן נעות באויר, כשלקראת הסוף, כל זרוע נשלחת וחובקת את אחד הגברים השוכבים ללא תנועה. אל הטקסט נוסף בריקוד זה התיפוף - פשוט וקצבי - של רות בן-צבי. המחול נגמר בדממה.

מתוך השקט של "רק רוח ילל ולבנו נדם" עולה פתאום קולה של מרון ב"לפתע ולפתאום

בבוקר לא עבות וריח כל הצומח נדף וכל הציפורים עפות במין כנף אחת..." זו "כריתת כנף" של אצ"ג וזו מוסיקה והשבעה הולכת ומתמשכת ורנה שינפלד עטויה במשי לבן לבדה על הבמה, והיא רוקדת את הציפור כרותת הכנף. ראיתי את הריקוד פעמים רבות, ואיני יודעת לומר מה בדיוק שינפלד "עושה", להוציא כמה תנועות גדולות, בשינויי כיוון קיצוניים, במין סטאקטו מתנוחה לתנוחה, כביכול מאובנת; אך היא הציפור כרותת הכנף, גופה נוטה הצידה, על רגל אחת, רגל עטופה ב בד מורמת גבוה, זרוע אחת ארוכה מושטת מעלה, ועד היום איני יכולה לשמוע את השיר מבלי לראות את דמותה, שוב, ללא פאתוס, אך תוך הבנה עמוקה של היופי שנקטע, של הגדם הזה, "ועל מקום החיתוך חתם", ובסופו של המחול שינפלד מניחה את הבד הלבן על הקבוצה הדוממת שבקדמת במה, ורק זרועה האחת נעה בתנועות גליות, ככנף.

(בסרט שצולם באחת החזרות - והוא התייעוד היחיד הקיים של הריקוד כפי שעלה על הבמה, יש עוד נוסח של אילן אלדד, שצילם את המחול באתרים שונים בארץ - רוקדת את הדמות הלבנה נורית שטרן.)

"שיר הנושא" הוא "עמי ים - עמי יער" של אצ"ג והכוריאוגרפיה מנסה לחבור באופן צורני לטקסט; הקבוצה כולה מאיירת בעצם את ה"יער" ואת ה"ים" ואת "החורש תלמים במים", כאשר לבסוף נולדת תקווה מתוך האין. המחול כולו הוא שורה של מצבים, כאשר הבנות מורמות כענפי עץ או הלהקה כולה מתגלגלת על הרצפה כ"מים". הצורות נמוזגות זו לתוך זו, ולבסוף הקבוצה נפתחת לזוגות, היוצרים מין חלל מתוכו נולד היחיד. בסוף הקטע הם יורדים על ברכיהם ומרכינים ראש; כל כך פשוט ומרשים.

ההמשך הוא "לא זכיתי באור מן ההפקר" של ח"נ ביאליק, והוא מתחיל בסולו. את היחיד רקד רחמים רון, ובוידאו שבידי, רוקד דוד דביר באופן מרשים מאוד - בסולו שעניינו התרוממות - מאפרקדן לאנכי. יש בו כמה רגעים יפים להפליא, התנועות רכות ומדויקות,

המחול כולו מפוסל. זו אולי התכונה המובהקת של הסוויטה הזו, הבהירות הפיסולית של המחול, אולי על חשבון מורכבות תנועתית, אך הפשטות שאינה משעממת לרגע יוצרת איזון עם הטקסטים הנפלאים. בהמשך הופך השיר למין קריאה מלאת כוח, כאשר נוספים כלי הקשה והריתמוס מתעצם למין דבקה. השפה התנועתית של "עמי ים - עמי יער" היא

תערובת אלגנטית: מין מחול אירופאי - לא בדיוק "מחול גרמני", משום שהוא נזהר מגילוי רגשות וקרנקו כאן מתעסק בצורניות כאילו יצר מחול קלאסי - אך יש גם תנועות מתוך אוצר המילון הגראהמי, בעיקר כאשר הרקדנים יושבים או שוכבים על הרצפה, ושורות של נשים נעות ביחד באופן המזכיר גם את דוריס האמפרי. התוכן הרגשי נמצא בשירה ובמוסיקה אך המחול גם מצליח לא להיות קישוט, ובוה כוחו של קרנקו. הקבוצה נעה רוב הזמן מאותה פינה באלכסון לימין במה והחזרה הזו מחזקת את אפיון המחזוריות של הריקודים מבחינה תמטית - מחורבן לתקומה, שבמקרה ההיסטורי הזה מבודד לכדי מחזור אחד, אך ברמה המופשטת יותר מתייחס למחזוריות שבבסיס החיים.

ההמחשה החזותית של טקסט, קצב, מהירות וכיווני חלל מוסיפה ממד אנושי, גופני, לאלמנטים הצליליים ולתכנים. הם רוקדים לעיתים את ההיפעלות הרגשית שהמוסיקה והטקסט מציעים, מבלי "להביע" את אותו ריגוש.

אך זהו גוף חי ואנושי המסמך את עצי היער ואת הים, את החיפוש אחרי זה ש"אהבה נפשי", את "ואני לבד נשארתי" ויש בו בגוף את צער עצמו ואת יפי עצמו, את מוגבלותו והניצחון הרגעי על מוגבלותו.

קצב הקריאה של מרון קשוב לתנועת הרקדנים, וההפסקות שבין השורות הן גם סופי המשפטים התנועתיים.

ב"לבדי" של ביאליק - "כולם נשא הרוח... ואני גוזל רך... נשתכחתי מלב/ תחת כנפי השכינה/ בדד בדד נשארתי..." - רוקדים שלושה גברים עם האשה בלבן, ומוטיב הכנף

השבורה חוזר. הם נושאים אותה וגם כאשר היא נותרת לבדה, היא נישאת החוצה, מורמת.

"שיר השירים" - "על משכבי בלילות" הוא

קבוצת נשים בליווי קול, מצילות ופעמונים, ואלמנטים מזרחיים מובלעים בתוך המחול

הקצבי והסימטרי - שורה, חצי גורן, כאשר שלי שיר רוקדת את "האשה באדום".

"בשניים" של שלמה טנאי מפתיע ביפי הטקסט והמחול - "כף ידי נגעה רק במקום אחד... אך כל הדם עבר שם במרוצה/ וכל הגוף היה בכף ידי", והליריות נקטעת ב"ידי ישראל" מתוך "מסדה" של יצחק למדן. זה הקטע שאולי לרגע מצדיק את טענת ה"מסכת" שהוטחה אז כנגד המחול, שמשמעותה פשטנות וחגיגות, לעיתים מוכתבת או מזויפת, והתעלמות מן האישי וכל מה שהעיק; אך זו ללא ספק גישה התלויה בתקופה. כבר היום ניתן לראות בחד המשמעותיות של האמירה ואפילו בארכיטקטורה של צורות מהן "יוצאות ידיים" משהו מעורר געגוע בעוצמתו ובאמונתו, בישירות הדימוי החזותי...

אך קרנקו בתבונתו מיד שר את "הכניסיני

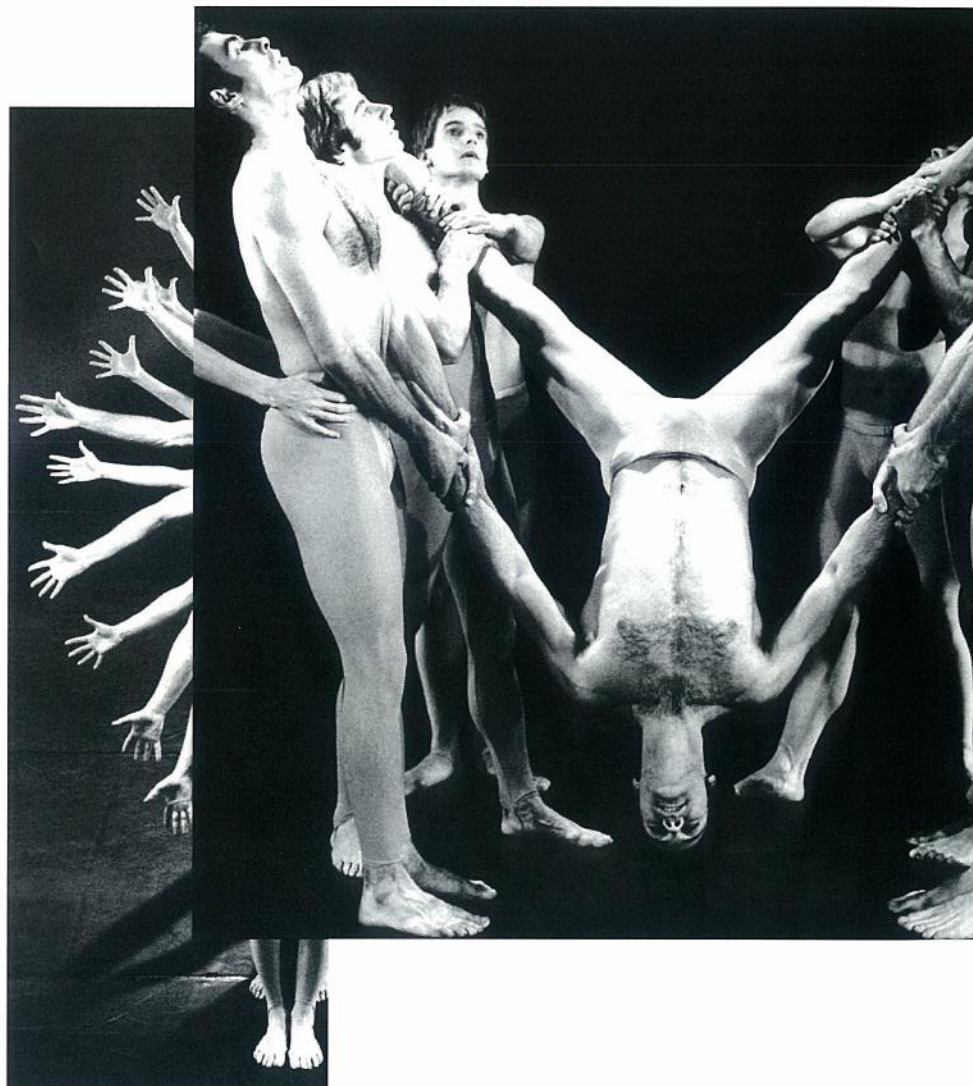
תחת כנפך" הנפלא, שהוא דואט נוגע ללב של דביר (בוידאו) ושלי שיר, האשה באדום, כאשר לגבר התפקיד הרך יותר, הפגיע, כאשר האשה גם נושאת אותו, מה שנראה אז כחדשני. הליריות של הדואט נחבטת מיד עם "חי אלוהים" של י"צ רימון, שהוא מין השבעה של חיוב חיים, קריאה המתבטאת בקאנון המסתער קדימה בתנועות גדולות, קפיצות וכריעות עמוקות, שוב בסימטריה של שתי שלשות גברים שבעקבותיהן, ואחר כך ביניהם, שתי שלשות של נשים, בקרשנדו הולך ועולה, גם בקריאה של מרון וגם במהירות ובעוצמת התנועה.

ושוב מתאזן הכוח בריקוד שאולי הוא היפה והמורכב שבסוויטה - "אדע" של אלוה לסקר-שילר למוסיקה של א"ו שטרנברג - עם נתניה דברת ששרה. זהו הקטע היחיד במחזור

שמולחן במלואו בהרכב תזמורתי וזימרה, במצלול ועוצמה טרגיים, המזכירים את מאהלר ביצירותיו הקוליות. בשיר זה יש קבלת הדין של המוות המתקרב, אך במחול עצמו יש מאבק בין קבלת הדין הזו ובין חיוב החיים, ואולי בעצם אין הם מנוגדים. בטריז הזה נותרת מדי פעם אחת הדמויות - האשה בלבן וכנפה השבורה, והאשה באדום שכולה תשוקה וחיות - לבדה, בעוד שהגבר רוקד עם רעותה. זהו טריז נהדר, שלקראת סופו השלושה פוסעים לאט באותו אלכסון במה, באותה דרך, כאשר ה"לבנה" כרוכה על גבו של הגבר, והוא אוחז ב"אדומה" הפוסעת באוויר, וכל השלישייה הולכת ונכפפת עד אשר ה"אדומה" נוגעת ברצפה ונותרת שם, בעוד הגבר חוזר אחורה ויוצא עם "האשה בלבן" כאשר היא על כתפיו, מקבילה לרצפה, ולאט מתעטפת סביב ראשו, ידיו מושטות קדימה. זהו האיזון של קבלת הדין, קבלת העבר, אך על הבמה נותרת בכל זאת מי שמייצגת נעורים ותקווה והמשך, ושיר הסיום הינו באמת קריאת "הלל" מפוארת - המילים של נתן זך - "אני רוצה תמיד עיניים/ כדי לראות את יפי העולם/ ולהלל את יפי העולם הזה שאין בו דופי/ ועשה אותו כל כך מלא יופי... ולא אחדל להלל / וכן, לא אחדל"; וכל הקבוצה מצטרפת והתיפוף והקריאה מלהיבים ויש משהו דמוי ריקוד-עם בשורה הארוכה ובמה שמזרחי ובטבעיות כזו משתלב במה שהוא "מחול מודרני" ווירטואוזי ובקצביות הכמעט "ראפית" של ההלל הזה.

זהו סיום סוחף לעבודה עשירה, רבגונית, המתייחסת באותה מידה של מסירות ורצינות לכל היסודות - לשפה ולשירה ולמוסיקה, לכל צליל של אצעדה וחליל, לכל גוון קולי כמו לכל תנועה ולמה שהולם רקדן ישראלי, שיש בו גופו קצב ועוצמה והבנה של מה הוא רוקד. וצריך היה אמון זר לשפה כדי לגלות לנו את כל היופי הזה, את כל ההלל הזה.

מאז הבכורה ב-1971 שב ונכלל המופע "עמי ים - עמי יער" ברפרטואר של להקת בת-שבע, ועלה במקומות שונים בעולם, כולל ברלין ולונדון. השתתפו בו מיטב הרקדנים, ביניהם רחמים רון, יאיר ורדי, רנה שינפלד, אהוד בן דוד, יעקב שרי, נורית שטרן, לאה אברהם, דוד דבי, פר אולוף, אמיר קולבן, צבי גוטהיינר, קארין פרבר, רותי קליינפלד, פאמלה צירני, נירה פז, חיים און, רוג'ר ברייאנט, תמר צפרייר, דבי סמוליאנס, איב אולסטרומס, לורי פרידמן, נירה טריפון, רובר פומפ, חיליק דוד, שלי שיר.

"עמי ים - עמי יער" מאת ג'ון קרנקו בביצוע רקדני להקת בת-שבע, צילום: מולה הרמתי
 "Song of My People" by John Cranko, Batsheva Dance Company, photo: Mula Haramati

